

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Əlyazması hüququnda

Elmi rəhbər:

F.Y.SƏMƏNDƏROV
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor,
Azərbaycan Respublikasının Əməkdar
hüquqşünası.

AYGÜN İLYAS qızı ƏLİYEVƏ

Rəsmi opponentlər:

N.K.ƏLİYEV
hüquq üzrə elmlər doktoru.

**ZOR TƏTBİQ ETMƏKLƏ ÖZGƏNİN ƏMLAKINI
TALAMA CİNAYƏTLƏRİNİN TÖVSİFİ MƏSƏLƏLƏRİ**

Ə.X.EYVAZOV
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

**İxtisas: 5611.01 – “Cinayət hüququ və kriminologiya;
cəza-icra hüququ”**

Aparıcı təşkilat:

**Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər
Nazirliyinin Polis Akademiyası**

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

Dissertasiya işinin müdafiəsi “___” “_____” 2017-ci il
tarixdə saat “_____” Bakı Dövlət Universiteti nəzdində təşkil edilmiş
B/FD.02.013 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ-1148, Bakı şəhəri, akademik Z.Xəlilov küçəsi, 23, Bakı
Dövlət Universiteti, I tədris korpusu, 901 saylı auditoriya.

Dissertasiya işi ilə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasında
taniş olmaq olar.

Avtoreferat “___” “_____” 2017-ci il tarixdə göndərilmişdir.

AVTOREFERATI

BAKİ – 2017

**B/FD.02.013 Dissertasiya şurasının elmi
katibi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent:**

Ə.Q. MƏMMƏDOV

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. Mülkiyyət hüququ şəxsiyyətin ən mühüm sosial nemətlərdən biri kimi onun hüquq və azadlıqlarının realizəsinin vacib təminatlarından sayılır. Odur ki, mülkiyyət hüququnun mühafizəsi hər bir dövlətin fəaliyyətinin və funksiyasının mühüm komponentlərindən birini təşkil edir. İnsan cəmiyyətinin inkişafının bütün dövrlərində mülkiyyət mühüm obyekt qismində mühafizə olunmuşdur. Mülkiyyətin mühafizəsinə şəxsiyyətin mühafizəsi səviyyəsində önəm verilmişdir. Təsədüfi deyildir ki, müasir dövrdə dünyanın demokratik və hüquqi dövlətlərin konstitusiyalarında mülkiyyət hüququnun toxunulmazlığı şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi öz təsbitini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının “Mülkiyyət hüququ” adlanan 29-cu maddəsində göstərilir ki, hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Hər kəsin mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Əmlakın tam müsadirəsinə yol verilmir. Dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər.

Mülkiyyət hüququnun müdafiəsinin zəruriliyi beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə də qeyd olunmuşdur. Belə ki, İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinin (1948) 17-ci maddəsində göstərilmişdir: “Hər bir kəs təkbəşinə və başqaları ilə birlikdə mülkiyyətə malik olmaq hüququna malikdir. Heç kəs özbaşına öz əmlakından məhrum edilə bilməz”. “İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” 1950-ci il Avropa Konvensiyasına edilən 20 mart 1952-ci il tarixli 1 sayılı əlavə Protokolun 1-ci maddəsində göstərilmişdir ki, hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən dinc istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz əmlakından məhrum edilə bilməz.

Maddi nemətlərə sahiblik, onlardan istifadə və onların üzərində sərəncam verməklə bağlı yaranan mülkiyyət münasibətləri, şübhəsiz, iqtisadi münasibətlərin bir növü kimi, ilk öncə, əşyalarda (əmlaklarda)

maddiləşir. Başqa sözlə, mülkiyyət sosial-iqtisadi kateqoriya kimi bilavasitə əmlak ilə bağlıdır. Ona görə də hüquq nəzəriyyəsində mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin bir qrupu, xüsusən, talama cinayətləri bəzən əmlak cinayətləri kimi adlandırılır. Bu, həmçinin əmlakın talama cinayətlərinin əsas predmeti qismində çıxış etməsindən irəli gəlir.

Mühüm sosial dəyərlərdən biri kimi qiymətləndirilən mülkiyyət hüququ ilə bağlı ictimai münasibətlərin mühafizəsi cinayət qanununun da əsas vəzifələrindən sayılır. Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1999-cu il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilən və 1 sentyabr 2000-ci ildən qüvvəyə minən CM-nin XXIII fəslində mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər nəzərdə tutulmuşdur. Bu fəsilə təsbit olunmuş talama cinayətləri, xüsusən, zor tətbiq etməklə törədilən talama əməlləri özünün yüksək ictimai təhlükəlilik səviyyəsinə görə seçilir. Zor tətbiq etməklə törədilən talama cinayətlərində əsas qəsd obyekt mülkiyyət münasibətləridir. Lakin bu cinayətlər zor tətbiq etməklə törədildiyindən mülkiyyət münasibətləri ilə yanaşı, burada şəxsiyyətin fiziki toxunulmazlığı, sağlamlığı da qəsdə məruz qalır. Sağlamlıq isə təbiət etibarını insanın ən mühüm və ayrılmaz rifahlarından biridir. Sağlamlıq olmadıqda insan üçün digər sosial nemətlər və dəyərlər öz əhəmiyyətini itirir. Beləliklə, mövzunun aktuallığı, ilk öncə, zor tətbiq etməklə törədilən talama cinayətlərinin qəsd obyektlərinin mühümlüyü ilə şərtlənir.

Mövzunu aktual edən digər mühüm məqam bəhs edilən cinayətlərin ictimai təhlükəlilik səviyyəsinin yüksək olmasıdır. Bu isə, ilk növbədə, həmin cinayətlərin törədilmə üsulu, yəni zorakılığın tətbiq edilməsi ilə izah olunur. Bu cinayətlər təkcə zorakı xarakter daşımır, həm də tamah-zorakı xarakteri daşıyır ki, bu da onların ictimai təhlükəlilik dərəcəsini xeyli artırır. Bəhs edilən cinayətlərin yüksək ictimai təhlükəliliyinə həmçinin zorakılığın çox zaman qrup halında, yaşayış sahəsi, bina və mənzillərə qanunsuz daxil olmaqla, silah, partlayıcı maddə və qurğulardan istifadə edilməklə törədilməsi, bəzən isə zərər çəkmiş şəxslərin öldürülməsi ilə müşayiət olunması dəlilətdir.

Zor tətbiq etməklə özgənən əmlakını talama cinayətləri cəmiyyət üzvlərinin azad, qanunu iqtisadi fəaliyyət həyata keçirmələrinə zərər vurur, onlarda mülkiyyətlərinin qorunacağı ilə bağlı ümitsizlik, bədbinlik hissi yaradır. Bunlar isə öz növbəsində dövlətin normal inkişafına, ölkənin iqtisadi tərəqqisinə mane olur, cəmiyyətdə sosial gərginliyi artırır. Dövlətlərin tarixi inkişaf təcrübəsi təsdiq edir ki, siyasi sistemin

dəyişilməsi, ilk növbədə, yeni iqtisadi sistemin təzahürü ilə müşayiət olunur. İqtisadi amillər ölkənin siyasi sistemini öz ardınca aparır. Hər hansı yeni quruluşa keçid öz göstəricilərini ilk növbədə iqtisadi münasibətlərdə büruzə verir. Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər isə cəmiyyəti və dövləti iqtisadi cəhətdən zəiflədən, bəzən hətta onu sarsıda bilən ictimai təhlükəli əməllər sayılır.

Müasir dövrdə cinayətkarlığı səciyyələndirən əsas əlamətlərdən biri onun zorakı təzahür formalarının dinamikasında artım tempinin olmasıdır. Ölkəmizdə cinayətkarlığın ümumi əmsalına nisbətə özgənin əmlakını zor tətbiq etməklə törədilən talama əməllərinin sayının az olmadığını qeyd etmək lazımdır. Belə ki, respublikamızda 1995-ci ildə 453, 2000-ci ildə 200, 2005-ci ildə 165, 2006-cı ildə 160, 2007-ci ildə 142, 2008-ci ildə 202, 2009-cu ildə 184, 2010-cu ildə 172, 2011-ci ildə 153, 2012-ci ildə 132, 2013-cü ildə 132, 2014-cü ildə 160, 2015-ci ildə 211, 2016-cı ildə isə 165 quldurluq cinayəti törədilmişdir. Soyğunçuluq cinayətlərinin sayı isə 1995-ci ildə 296, 2000-ci ildə 145, 2005-ci ildə 196, 2006-cı ildə 238, 2007-ci ildə 218, 2008-ci ildə 369, 2009-cu ildə 354, 2010-cu ildə 294, 2011-ci ildə 306, 2012-ci ildə 252, 2013-cü ildə 227, 2014-cü ildə 241, 2015-ci ildə 338, 2016-cı ildə 325 olmuşdur.¹Göründüyü kimi, bu növ cinayətlərin dinamikasında müəyyən illərdə azalma halları müşahidə olunsada, bu meyl daimi xarakter daşımamış, müəyyən illərdə yenə də artım faktları qeydə alınmışdır. Ona görə də mövzunun aktualığı həm də ölkəmizdə özgə əmlakını zor tətbiq etməklə talama cinayətlərinin dinamikasında qeyri-sabitliyin olması ilə müəyyən edilir.

Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər, xüsusən, zor tətbiq etməklə törədilən talama əməlləri cinayət hüququnun mürəkkəb problemlərindən sayılır. İstinaq və məhkəmə təcrübəsində bu növ cinayətlərin tövsifində tez-tez səhvlərə yol verilməsinə rast gəlinir. Səhv tövsif olunmuş cinayətə görə isə ədalətli cəzanın təyin edilməsi qeyri-mümkündür.

Eyni zamanda göstərmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində talama cinayətlərinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalar digər növ cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən normalar ilə müqayisədə nisbətən stabilliyi ilə seçilir. Bununla belə, yeni CM-də bəhs edilən əməllərə görə məsuliyyət sovet dövründə qəbul edilmiş cinayət qanunlarından bir qədər fərqli şəkildə müəyyən edilmişdir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də mülkiyyətin konstitusiyaya ilə müəyyən olunmuş bütün formalarının (xüsusi mülkiyyət, dövlət mülkiyyəti və bələdiyyə mülkiyyəti) eyni səviyyədə cinayət-hüquqi mühafizəsi nəzərdə tutulmuş, talama cinayətlərinin qanunvericilik konstruksiyasının, əsas tərkiblərinin və məsuliyyəti yüngülləşdirən, habelə ağırlaşdıran hallarının qurulmasında yeni əlamətlərdən istifadə olunmuşdur. Cinayət qanunvericiliyinə gətirilən bu yeniliklərin elmi cəhətdən tədqiq edilməsinə zərurət vardır.

Problemin elmi işlənilmə səviyyəsi. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinin müxtəlif aspektləri üzrə elmi-nəzəri araşdırmalar aparılmışdır. MDB-nin bəzi üzv dövlətlərində, xüsusən, Rusiya Federasiyasında bu sahədə tədqiqatlar daha intensiv olmuşdur. Rusiyada qüvvədə olan 1996-cı il CM-nin qəbulundan sonra D.V.Borçenkov, İ.X.Qalimov, V.M.Vyunov, İ.Q.Barsukova, V.Y.Kazankov və qeyrilərinin dissertasiya tədqiqatları zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinin ayrı-ayrı problem məsələlərinin tədqiqinə həsr olunmuşdur.

Milli hüquq nəzəriyyəmizdə isə zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinə həsr olunan elmi əsərlərin, dissertasiya tədqiqatlarının sayının çox olmadığı qeyd edilməlidir. Bu əsərlər içərisində Ç.F.Mustafayevin hüquq üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsinə almaq üçün 1995-ci ildə müdafiə etdiyi “Проблемы уголовно-правовой борьбы с хищениями имущества” adlı dissertasiya işini vurğulamaq lazımdır. Lakin həmin elmi iş, ümumən, Azərbaycan Respublikasında sovet hakimiyyəti dövründə qəbul edilmiş 1960-cı il CM-nin müddəaları əsasında yazılmışdır. Azərbaycan Respublikasının sonuncu CM-nin qüvvəyə minməsindən sonra hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə almaq üçün N.K.Əliyev 2005-ci ildə “Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizə”, 2007-ci ildə F.A.Sayadav “Quldurluq əməlləri ilə mübarizənin cinayət-hüquqi problemləri”, N.T.Əliyev 2011-ci ildə “Soyğunçuluq əməlləri ilə mübarizənin cinayət-hüquqi və kriminoloji aspektləri”, O.R.Aslanov 2015-ci ildə “Mülkiyyət əleyhinə cinayətlərə görə sanksiyaların qurulmasının problem məsələləri” mövzularında dissertasiya işləri müdafiə etmişlər.

Göründüyü kimi, həmin əsərlərdə talama cinayətlərinin ayrı-ayrı aspektləri tədqiq edilsə də, zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinin tövsifi məsələləri bilavasitə tədqiqat mövzusu olmamışdır.

¹ Cinayətkarlıq və hüquqpozmalar / <http://www.stat.gov.az/source/crimes/>

Ona görə də müdafiəyə təqdim edilən dissertasiya işi milli hüquq nəzəriyyəsində zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinin tövsifi problemlərinin kompleks və monoqrafik tədqiqi istiqamətində ilk cəhd sayıla bilər.

Tədqiqatın obyektini zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinin tövsifi, mülkiyyətin ictimai təhlükəli qəsdlərdən cinayət-hüquqi mühafizəsi problemləri təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini bu növ əməllərlə mübarizənin cinayət-hüquqi əsasları, Azərbaycan Respublikasının qüvvədən düşmüş cinayət qanunları və hazırda qüvvədə olan cinayət qanunu, istintaq və məhkəmə təcrübəsinin materialları, mövzunun ayrı-ayrı istiqamətlərinə həsr olunmuş xüsusi hüquq ədəbiyyatları və rəsmi statistik məlumatlar təşkil etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya tədqiqatının məqsədi zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinin tövsifi məsələlərinin öyrənilməsi, bu sahədə mövcud nəzəri və təcrübi problemlərin ümumiləşdirilərək kompleks qaydada tədqiqi, cinayət hüququ nəzəriyyəsinin zənginləşdirilməsi, qanunvericiliyin və məhkəmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərin işlənilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədinə nail olmaq üçün qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- Azərbaycan Respublikasında zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinin ümumi hüquqi xarakteristikasının nəzərdən keçirilməsi;

- Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi tarixində zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama əməllərinə görə məsuliyyətin tənzimlənməsi vəziyyətinin öyrənilməsi;

- cinayət hüquq nəzəriyyəsində zorakılıq, talama və tövsif anlayışlarının ümumi səciyyəsinin tədqiq edilməsi;

- Azərbaycan Respublikasında zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinə görə məsuliyyətin hüquqi tənzimlənməsi vəziyyətinin öyrənilməsi;

- zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayət tərkiblərinin obyektiv əlamətlərinin araşdırılması;

- zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayət tərkiblərinin subyektiv əlamətlərinin araşdırılması;

- zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama əməllərinin oxşar cinayətlər ilə müqayisəli təhlilinin aparılması;

- Azərbaycan Respublikasının istintaq və məhkəmə təcrübəsində zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinin tövsifi problemlərinin müəyyən edilməsi;

- zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talamaya görə məsuliyyət nəzərdə cinayət-hüquqi normaların əsas tərkiblərinin tövsifi məsələlərinin araşdırılması;

- təcrübi materiallar əsasında zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərində məsuliyyəti ağırlaşdıran və xüsusilə ağırlaşdıran halların tövsifi məsələlərinin araşdırılması;

- cinayət hüququnun yeni elmi müddəalar ilə zənginləşdirilməsi, müvafiq qanunvericiliyin, habelə məhkəmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin verilməsi.

Tədqiqatın metodologiyası və metodları. Müəllif tədqiqatın metodoloji əsası kimi dialektik idrak təliminin müddəalarını rəhbər tutmuşdur. Dissertasiya tədqiqatı zamanı tarixi-hüquqi, müqayisəli-hüquqi, sistemli və kompleks yanaşma, analiz və sintez, məntiqi və statistik təhlil, ümumiləşdirmə və s. metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri əsasını həm ölkəmizin, həm də xarici ölkə alimlərinin cinayət hüququ üzrə yazdıqları elmi əsərlər təşkil etmişdir. Bundan başqa tədqiqat üçün ayrı-ayrı müəlliflərin dövlət və hüquq nəzəriyyəsi, konstitusiya hüququ, mülki hüquq, cinayət-prosessual hüquq və s. hüquq sahələrinə aid elmi əsərlər də faydalı olmuşdur. Bu sıradan milli müəlliflərimizdən F.Y.Səməndərov, İ.M.Rəhimov, X.C.Ələkbərov, T.E.Qarayev, B.S.Zahidov, Ç.F.Mustafayev, M.B.Əhmədov, K.N.Səlimov, H.S.Qurbanov, M.Ə.Cəfərquliyev, S.Ə.Vəliyev, Ş.T.Səmədova, N.K.Əliyev, R.İ.Quliyev, İ.B.Ağayev, R.Ə.Şəmsizadə, xarici ölkə müəlliflərindən N.S.Taqansev, M.A.Şneyder, M.D.Şarqorodski, Q.A.Kriqer, V.N.Kudryavsev, N.F.Kuznetsova, P.İ.Qrişayev, N.Q.İvanov, A.V.Naumov, B.A.Kurinov, L.D.Qauxman, A.İ.Raroq, Q.N.Borzenkov, A.N.Krasikov, B.V.Voljenkin, N.A.Lopaşenko, S.V.Maksimov, Q.N.Borzenkov, V.P.Verin, V.A.Vladimirov, L.D.Qauxman, V.V.Yeraksin, V.T.Kalmikov, V.F.Kriçenko, B.A.Kurinov, Y.İ.Lyapunov, B.S.Nikoforov, E.A.Frolov, V.S.Proxorov, V.V.Veklenko və başqalarının əsərlərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Tədqiqatın normativ əsasını beynəlxalq hüquqi aktlar, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, qüvvədən düşmüş və hazırda

qüvvədə olan cinayət qanunları, bəzi xarici dövlətlərin cinayət qanunvericilik aktları təşkil etmişdir.

Tədqiqatın empirik əsasını Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin plenumlarının qərarları, Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama cinayətlərinə dair işlər üzrə qəbul etdikləri qərarlar təşkil etmişdir.

Dissertasiyanın əsas elmi yeniliyi, ilk növbədə, zor tətbiq etməklə özgən əmlakını talama cinayətlərinin tövsifi problemlərinin kompleks tədqiqinə həsr olunmuş ilk monoqrafik tədqiqat əsəri olmasında ifadə olunur. Tədqiqat işində ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi tarixində zor tətbiq etməklə özgən əmlakını talama cinayətlərinə görə məsuliyyətin tənzimlənməsi vəziyyəti, bu növ cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən normaların nəzəri və təcruhi problemləri tədqiq edilmiş, cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi təcrubəsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir sıra məsələlərin həllinə cəhd edilmiş, qanunvericiliyin və məhkəmə təcrubəsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflər işlənilib hazırlanmışdır. Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar işin elmi yeniliklərindən irəli gəlmiş və ona əsaslanır.

Müdafiəyə təqdim olunan əsas yeni elmi müddəalar:

1. Hüquqi düşüncənin inkişafının ilkin tarixi mərhələlərində özgə əmlakını zor tətbiq etməklə talama əməlləri oğurluq cinayətinin növlərindən biri sayılmışdır. Hüquqi düşüncənin sonrakı inkişafı talamanın soyğunçuluq, quldurluq kimi formalarının fərqləndirilməsinə imkan vermişdir. Talamanın anlayışının və onun formalarının normativ-hüquqi tənzimlənməsi çoxəsrlik tarixə malik olub, bilavasitə mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyətin inkişaf tarixi ilə bağlıdır.

2. Müasir cinayət hüququnda mülkiyyətin iqtisadi formasıyaların yaranması və inkişafında, cəmiyyət və dövlət həyatının siyasi-hüquqi konstruksiyaların formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynadığı istisnasız olaraq qəbul edilir. Mülkiyyət mülki hüquqda sahəvi və sistemyaradıcı kateqoriya kimi nəzərdən keçirilsə, cinayət hüququnda cins və növ anlayışları arasında orta mövqə tutaraq, bəzən cinayətin qəsd obyekt, bəzən isə predmeti qismində qiymətləndirilir.

3. Zor tətbiq etməklə törədilən talama cinayətləri mürəkkəb tərkibli cinayətlər sayılır. Bu növ cinayətlərdə iki obyekt, yəni həm mülkiyyətin, həm də şəxsiyyətin toxunulmazlığının təmin edilməsi ilə bağlı olan ictimai

münasibətlər qəsdə məruz qalır. Zorakı soyğunçuluq cinayətində əsas qəsd obyekt qismində mülkiyyət münasibətlərinin, əlavə obyekt qismində zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığının, quldurluq cinayətində əsas qəsd obyekt qismində mülkiyyət münasibətlərinin, əlavə obyekt qismində isə zərərçəkmiş şəxsin həyat və sağlamlığının çıxış etməsinə dair mövqə əsaslandırılır.

4. Mülkiyyət ilə yanaşı, şəxsiyyətin də qəsdə məruz qaldığını əsas götürərək, zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama əməllərinin şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayətlər sisteminə daxil edilməsi ilə bağlı mövqələrin kifayət qədər əsaslı olmadığı müəyyən edilir. Bu cinayətlər mülkiyyət əleyhinə törədilən tamah-zorakı cinayətlər qrupuna aid edilir. Və bu mövqə tamah məqsədinin həmin cinayətlərin subyektiv cəhətinin zəruri əlaməti olması, zorakılığın isə burada yalnız həmin məqsədə nail olmaq vasitəsi kimi çıxış etməsinə dair müddəalar ilə əsaslandırılır.

5. Zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama əməllərində tamah, zor elementlərinin mövcudluğu həm obyektiv, həm də subyektiv cəhətdən bu cinayətlərin bir-birindən və oxşar cinayət tərkiblərindən fərqləndirilməsində çətinliklər yaradır ki, bu da cinayətlərin tövsifində səhvlərə yol verilməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də bu növ cinayətlərin bir-birindən fərqləndirilməsi zamanı qəsdin obyekt, predmeti, zorakılığın xarakteri, tətbiq edildiyi vaxt, yer, şərait və məqsəd kimi meyarlardan istifadəyə üstünlük verilməsi məqsədəuyğun sayılır.

6. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də quldurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan 181-ci maddənin əsas tərkibində əksini tapmış “basqın”, “əmlakını ələ keçirmə” və s. sözlər bu cinayətin tövsifində, onun başa çatma anının müəyyən edilməsi, oxşar cinayətlər, xüsusən, banditizm, hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərindən fərqləndirilməsində çətinliklər yaradır. Odur ki, CM-nin 181.1-ci maddəsinin mətnindən həmin sözlərin çıxarılması və maddənin dispozisiyasının aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif olunur: “Quldurluq, yəni həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə özgən əmlakını talama”.

7. Hüquqtətbiq etmə fəaliyyətində həm fiziki zorakılıq, həm də psixi zorakılıq anlayışlarının məzmunu ilə bağlı vahid təcrubənin olmaması müəyyən edilir ki, bu da öz növbəsində cinayətlərin tövsifində səhvlərə yol verilməsinə gətirib çıxarır. Cinayət qanununda bu istilahların definisiyasının verilməməsi də həmin səhvlərin baş verməsinə şərait

yaradır. Ona görə də CM-nin 181-ci maddəsinin sonuna fiziki və psixi zorakılığın anlayışını müəyyən edən aşağıdakı məzmununda qeyd hissəsinin əlavə olunması təklif edilir:

“Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin maddələrində fiziki zor tətbiq etmə dedikdə, zərər çəkmiş şəxsin iradəsindən kənar və ya iradəsinə zidd olaraq onun orqanizminə hüquqazidd, təqsirli, ictimai təhlükəli bədən əzələsi gücünün, mexaniki, kimyəvi təsirin göstərilməsi başa düşülür.

Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin maddələrində psixi zor tətbiq etmə dedikdə, zərər çəkmiş şəxsin iradəsindən kənar və ya iradəsinə zidd olaraq onun psixikasına informasiyalar və ya konklyudent hərəkətlər vasitəsi ilə iradə azadlığını qırmağa və ya məhdudlaşdırmağa qadir olan hüquqazidd, təqsirli, ictimai təhlükəli təsirin göstərilməsi başa düşülür”.

8. CM-nin 180.3.3, 181.3.4-cü və 182.3.4-cü maddələrində müvafiq olaraq soyğunçuluq, quldurluq və hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinin xüsusilə tövsifedici əlaməti qismində təsbit olunmuş əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum edilmiş şəxs tərəfindən törədilməsi əlamətinin məsuliyyəti xüsusilə ağırlaşdıran hal qismində deyil, məsuliyyəti ağırlaşdıran hal qismində nəzərdə tutulmasının məqsədəuyğun olduğu əsaslandırılır. Bu zaman, xüsusən, şəxsin törətmiş olduğu cinayətə görə mühakimə edildiyinin və cəzasını faktik olaraq çəkməsinin nəzərə alınmasının vacib olduğu vurğulanır. Ona görə də qeyd edilən əlamətin CM-nin 180.2.3, 181.2.3, 182.2.3-cü maddələrində yerləşdirilməsi, CM-nin 180.2.3, 181.2.3, 182.2.3-cü maddələrinin hazırkı redaksiyalarında təsbit olunmuş əlamətlərin isə (yaşayış sahəsinə, habelə binaya, anbara və ya başqa saxlanma yerlərinə qanunsuz olaraq girməklə törədildikdə; zor tətbiq etmə ilə törədildikdə) 180.2, 181.2, 182.2-ci maddələrin sıra ardıcılığı üzrə gələn hissələrində yerləşdirilməsi təklif edilir.

9. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 3 mart 2005-ci il tarixli 1 nömrəli qərarının bəhs edilən cinayətlərin tövsifində əhəmiyyətli rol oynadığı vurğulanır. Eyni zamanda, həmin qərara talama cinayətlərinin düzgün tövsifi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir sıra əlamətlərin (məsələn, basqın, hücum, hədə-qorxu, zor tətbiq etmə, əmlakı ələ keçirmə və s.) izahını nəzərdə tutan əlavələrin edilməsi təklif edilir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti onun zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama cinayətlərinin tövsifi, bu növ

cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan hüquq normalarının düzgün tətbiqi haqqında elmi-nəzəri biliyi dərinləşdirməsində ifadə olunur. Dissertasiyanın müddəaları ali hüquq təhsili verən müəssisələrdə cinayət hüququ, xüsusən, mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin tövsifi üzrə mühazirələrin oxunması, təcrübi məşğələlərin aparılması, habelə ixtisas üzrə dərslər vəsaitləri və monoqrafiyaların yazılması üçün faydalı ola bilər.

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti. İşin təcrübi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burada əksini tapan elmi nəticələr və təkliflər zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama cinayətlərinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan qanunvericiliyin düzgün tətbiqinə kömək edə bilər, bu sahədə müvafiq qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və məhkəmə təcrübəsinin optimallaşdırılması üçün faydalı ola bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasında yerinə yetirilmiş və müzakirə olunmuşdur. Dissertasiyanın əsas məzmunu, cinayət qanunvericiliyinin və hüquqtətbiq etmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər müəllifin çap edilmiş məqalə və konfrans materiallarında elmi ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılmışdır.

Dissertasiyanın strukturu tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinə uyğun müəyyən edilmiş, giriş, 8 yarım fəsilə əhatə edən üç fəsil, nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı hissələrindən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **giriş hissəsində** tədqiqat mövzusunun aktuallığı əsaslandırılır, problemin elmi işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın məqsədi, vəzifələri, predmeti, obyekt, müəyyən edilir, nəzəri, təcrübi, normativ və metodoloji əsasları göstərilir, elmi yeniliyi, nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti açıqlanır, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar təqdim edilir, həmçinin, tədqiqat işinin quruluşu və nəticələrinin aprobasiyası haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın birinci fəslə **“Azərbaycan Respublikasında zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama cinayətlərinin ümumi hüquqi xarakteristikası”** adlanır və iki yarım fəsildən ibarətdir.

Birinci yarım fəsil **“Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi tarixində zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama əməllərinə görə məsuliyyətin tənzimlənməsi”** adlanır. Müəllifin qənaətinə

görə hər bir elmin inkişaf perspektivinin müəyyən edilməsi onun tarixinin öyrənilməsini, əldə olunmuş nailiyyətlərin, yol verilmiş səhvlərin təhlilinin aparılmasını zəruri edir. Ona görə də işdə zor tətbiq etməklə özgənün əmlakını talama əməlləri ilə mübarizə tarixi cinayət qanunvericiliyi və nəzəriyyəsinin ümumi inkişaf tarixi kontekstində öyrənilir. 1828-ci il 10 fevral Türkmənçay müqaviləsi ilə Şimali Azərbaycanın Rusiya İmperiyası tərəfindən ilhaqınadək Azərbaycanda əsas etibarlı ilə dini hüquq sisteminin qüvvədə olduğu, həmin tarixdən etibarən ölkəmizdə dünyəvi hüquq sisteminə keçidin başlandığı qeyd edilir. Bu dövrdə ölkəmizin ərazisində Rusiya İmperiyasının 1845-ci il Cinayət və İslah cəzaları haqqında Qanunnaməsi (1866-cı il və 1885-ci il redaksiyaları ilə) tətbiq edilmişdir. Qanunnamədə əmlak cinayətlərinə görə məsuliyyət müəyyən edən normalarının sanksiyaları xeyli dərəcədə qəti müəyyən edilmişdir ki, bu da konkret cinayət işləri üzrə fərdi cəhətlərin nəzərə alınmasına imkan verməmişdir. 1918-ci ilin mayın 28-də yaranan Azərbaycan Demokratik Respublikasında Bakı Xalq Komissarları Soveti, «Sentrokaspi» diktaturası hökumətlərinin fəaliyyəti və s. obyektiv səbəblər üzündən milli cinayət qanunvericiliyini yaratmaq mümkün olmamışdır. Ona görə də ADR-in Nazirlər Şurası 23 iyun 1918-ci il tarixdə Rusiya və Zaqafqaziya Seyminin qanunlarının ölkə ərazisində müvəqqəti olaraq qüvvədə qalmasını təsbit edən qərar qəbul etmişdir. Beləliklə, həmin dövrdə respublikamızda Rusiya imperiyasının Cinayət və İslah cəzaları haqqında Qanunnaməsi müvafiq dəyişiklik və əlavələrlə qüvvədə olmuşdur.

1920-ci il 28 aprel tarixində bolşevik Rusiyası tərəfindən ölkəmizin işğalı ilə Azərbaycanda sovet sosialist qanunvericiliyinin tətbiqinə başlanılmışdır. Azərbaycan Respublikasının 1922-ci il dekabr ayının 8-də qəbul olunan və 1923-cü ilin fevralın 1-də qüvvəyə minən ilk Cinayət Məcəlləsinin «Əmlak cinayətləri» adlanan 6-cı fəslinə həm sosialist mülkiyyəti, həm də vətəndaşların şəxsi mülkiyyəti əleyhinə olan qəsdlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalar daxil edilmişdir. CM-nin 183-cü maddəsində soyğunçuluq, 184-cü maddəsində quldurluq üstündə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. 184-cü maddənin 2-ci hissəsində təsbit olunmuş bir qrup şəxsin quldurluğu həmçinin banditizm adlandırılmışdır. Məcəllədə talanmaya dair cinayətlər parakəndə halda yerləşdirilmişdir (həm təsərrüfat, həm də vəzifə cinayətləri fəsilərində). Azərbaycan Respublikasının 1927-ci ilin 3 dekabrında qəbul edilən və 1928-ci ilin 15 yanvarında qüvvəyə minən 2-ci CM-nin əmlak cinayətlərinə həsr edilən 7-

ci fəslə, demək olar ki, 1922-ci il CM-nin eyni adlı fəslinə uyğun olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının 1960-cı ilin dekabrın 8-də qəbul olunmuş, 1961-ci ilin martın 1-də qüvvəyə minmiş 3-cü CM-də talama cinayətləri mülkiyyətin formalarına uyğun ayrı-ayrı fəsilərdə yerləşdirilmişdir. «Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə və digər məəcəllələrinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında» 7 aprel 1998-ci il tarixli qanunu ilə 1960-cı il CM-də «Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər» adlı «İkinci – A» fəslə yaradılmışdır. 2000-ci ilin sentyabr ayının 1-dən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1999-cu il tarixli qanunu ilə təsdiq edilmiş və hazırda qüvvədə olan CM-də bu mövqə davam etdirilmiş, mülkiyyətin bütün formalarının bərabər səviyyədə cinayət-hüquqi mühafizəsi təmin edilmişdir.

İkinci yarımfəsil **“Cinayət hüququnda zorakılıq, talama və tövsiyə anlayışlarının ümumi səciyyəsi”** adlanır. Cinayət hüququnda zorakılıq həm müstəqil kateqoriya, həm də ayrı-ayrı cinayət tərkiblərinin əlaməti qismində nəzərdən keçirilir. Zorakılıqla bağlı formalaşmış mövqelər, əsasən, iki qrupa ayrılır. Bir qrup müəlliflər zorakılığın fiziki zərər yetirmə, təcavüz, qəddarlıq, adam öldürmə anlayışları vasitəsi ilə izah etməyə üstünlük verir. Digər qrup müəlliflər isə zorakılığın inkişafında iki istiqamət ayırır, bir istiqamət kimi güclü tərəfin öz iradəsini rəqib tərəfə diktə etməsini, aqressiv davranış nümayiş etdirilməsini, ikinci istiqamət kimi isə tərəflər arasında dialoqun, kompromisin təmin edilməsini göstərirlər. Hər bir cəmiyyətin nəzarət və dəf etməli olduğu zorakılığa qarşı çıxmaq dövlət orqanları tərəfindən kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Müəllif zorakılığın anlayışına zərər çəkmiş şəxsin qəsdən öldürülməsindən tutmuş sağlamlığına zərər vurulması, qanunsuz həbsə alınması və tutulması, işgəncə verilməsi, vurulması, döyülməsi, əzab verilməsi, bir sözlə, hər cür fiziki zorakılıq aktlarının göstərilməsi, habelə bu cür zorakılıq aktlarının tətbiq ediləcəyi, rüsvay ediləcəyi, mənafeyi ona əziz olan yaxın adamların, onların əmlakının məhv ediləcəyi ilə hədələmə əməllərinin daxil edilməsi mövqeyini dəstəkləyir.

Bu yarımfəsildə cinayət hüquq nəzəriyyəsi və qanunvericiliyində talama anlayışının yaranma tarixinə də ekskurs edilir və mülkiyyət əleyhinə olan bəzi cinayətlərə münasibətdə «talama» termininin cinsi ifadə kimi formalaşdığı müəyyən edilir. “Talama” termininə ilk dəfə Avropa hüquq məkanında rast gəlinərsə də, Rusiya İmperiyasının 1845-ci il və 1903-cü il

Cinayət Qanunnamələrində də bu termindən istifadə olunmuşdur. Sovet cinayət qanunvericiliyində talama anlayışı ilk olaraq dövlət və ictimai mülkiyyət əleyhinə, daha sonra isə şəxsi mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə münasibətdə tətbiq edilmişdir. Ölkəmizin cinayət qanunvericiliyində talamanın anlayışı təsbit olunmamışdır. Lakin Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 3 mart 2005-ci il tarixli 1 nömrəli qərarının birinci bəndinə talamaya anlayış verilmişdir. İşdə Ali Məhkəmənin plenumu tərəfindən talamaya verilmiş anlayışda onun bəzi obyektiv və subyektiv əlamətləri ilə bağlı (məsələn, təqsirkarın talanmış əmlakı başqa şəxslərin xeyrinə əvəzsiz olaraq keçirməsi, talamanın yalnız tamah məqsədi ilə törədilməsi və s.) cinayət hüququ nəzəriyyəsində və təcrübəsində vahid mövqeyin olmadığı və bunun həmin cinayətlərinin tövsifində çətinliklər yaratdığı qeyd edilir.

Yarımfəsildə həmçinin cinayətin tövsifi anlayışına nəzər yetirilir, cinayət və cinayət-prosessual hüquq sahələrində buna dair irəli sürülmüş mövqelər ümumiləşdirilir. Hesab edilir ki, cinayətin tövsifi cinayət-hüquqi normaların tətbiqinin ilk mərhələsi olub, hüquqtətbiq etmə subyektlərinin (müstəntiqin, hakimlərin) şüurunda baş verən məntiqi idrak prosesidir. Bu proses ardıcılıqla həyata keçirilən aşağıdakı hərəkətlərin məcmusundan ibarətdir: 1) törədilmiş əməlin (hadisənin) faktik hallarının müəyyən edilməsi; 2) əmələ görə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayət-hüquqi normanın seçilməsi; 3) törədilmiş əməlin əlamətləri ilə seçilmiş cinayət-hüquqi normada (və ya normalarda) nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin (və ya tərkiblərinin) əlamətləri arasında dəqiq uyğunluğun müəyyən edilməsi; 4) törədilmiş əməlin cinayət-hüquqi qiymətinin cinayət-prosessual aktda öz əksini tapması.

Dissertasiyanın ikinci fəslə **“Azərbaycan Respublikasında zor tətbiq etməklə özgənə əmlakını talama cinayətlərinə görə məsuliyyətin hüquqi tənzimlənməsi”** adlanır və üç yarımfəsildən ibarətdir.

Birinci yarımfəsil **“Zor tətbiq etməklə özgənə əmlakını talama cinayət tərkiblərinin obyektiv əlamətləri”** adlanır. Hüquq nəzəriyyəsində cinayət tərkibinin obyektiv əlamətləri dedikdə, müvafiq cinayətin obyektinə və obyektiv cəhətinə başa düşülür. Talama cinayətlərinin obyektinə haqqında vahid mövqeyin olmadığı qeyd edilir. Müəllif talama cinayətlərinin əsas qəsd obyektinə mülkiyyət münasibətlərinin, predmetinə kimi isə əmlakın fərqləndirilməsinin tərəfdarı kimi çıxış edir. Lakin zor tətbiq etməklə

özgənə əmlakını talama cinayətlərində mülkiyyət münasibətləri ilə yanaşı, əmlakın mülkiyyətçisinin və ya sahibinin şəxsiyyətinin toxunulmazlığı ilə də bağlı olan ictimai münasibətlər zərərə məruz qalır. Cinayət qanununda belə talama əməllərinə zərərli soyğunçuluq və quldurluq aid edilmişdir. Müəllif bura hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətinin də daxil edilməsinin tərəfdarı kimi çıxış edir. Beləliklə, zor tətbiq etməklə özgənə əmlakını talama cinayətləri mürəkkəb obyektli cinayətlər qrupuna aiddir. Bu növ cinayətlərdə əsas obyekt ilə yanaşı, əlavə obyekt də mövcuddur. Əlavə obyekt zəruri və fakültativ keyfiyyətdə çıxış edə bilər. Fakültativ əlavə obyektədən fərqli olaraq, zəruri əlavə obyekt cinayət tərkibinin əsas bilavasitə obyektinə ilə yanaşı və bütün hallarda mövcud olur. Əlavə fakültativ obyekt isə həmişə mövcud olmadığından cinayət məsuliyyətinin həlli zamanı onun müəyyən edilməsi tələb olunmur. Bilavasitə obyektlə yanaşı, əlavə zəruri obyekt cinayətin tövsifində həmişə iştirak edir. Tövsif zamanı cinayətlərin əlavə obyektlərinin fərqləndirilməsi asan olmasa da, cəza təyində bu məqam nəzərə alındığından, onun bütün hallarda müəyyən edilməsi zəruri sayılır.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də talamanın törədilməsi üsullarından asılı olaraq aşağıdakı formaları fərqləndirilir: oğurluq, dələduzluq, mənimsəmə, israf etmə, soyğunçuluq və quldurluq. Zor tətbiq etməklə özgənə əmlakını talama cinayətlərinin obyektiv cəhətinə mülkiyyətin və şəxsiyyətin toxunulmazlığı münasibətlərinə qəsd etmək təşkil edir. Aydın ki, soyğunçuluq cinayəti özgə əmlakını açıq talamada ifadə olunur. CM-nin 180.2.4-cü maddəsi soyğunçuluğun insanların həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə törədilməsini nəzərdə tutur. Cinayətin bu maddə ilə tövsif edilməsi üçün belə zorun əmlakın mülkiyyətçisinə və ya kənar şəxslərə göstərilməsinin əhəmiyyəti yoxdur. Qüvvədə olan cinayət qanununa əsasən həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor işlətmək hədəsi ilə törədilən talama əməli sadə soyğunçuluq kimi tövsif edilir. Beləliklə, CM-nin 180.2.4-cü maddəsində təsbit olunmuş zorakılıq elementinə görə soyğunçuluq cinayətini təkcə oğurluqdan deyil, həm də zorakı olmayan soyğunçuluqdan fərqləndirmək mümkündür. Zorakılığın intensivliyi cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinin və xarakterinin göstəricisi sayılır və zorakı soyğunçuluq, quldurluq kimi oxşar cinayətlərin bir-birindən fərqləndirilməsinə imkan verir. Quldurluq cinayətinin əsas tərkibi obyektiv cəhətdən özgənə əmlakını ələ keçirmə məqsədi ilə hücumla məruz qalmış şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün

təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqıda ifadə olunur. Burada əksini tapmış “basqın”, “əmlakını ələ keçirmə” və s. sözlər cinayətin tövsifi, onun başa çatma anının müəyyən edilməsi, oxşar cinayətlər, xüsusən, banditizm, hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərindən fərqləndirilməsində çətinliklər yaradır. Odur ki, CM-nin 181.1-ci maddəsinin dispozisiyasının aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif olunur: “Quldurluq, yəni həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə özgənin əmlakını talama”.

İkinci yarımfəsil **“Zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama cinayət tərkiblərinin subyektiv əlamətləri”** adlanır. Zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama cinayətləri subyektiv cəhətdən yalnız birbaşa qəsdlə xarakterizə olunur. Təqsirkar zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını qanunsuz və əvəzsiz götürdüyünü və (və ya) özünün və ya başqa şəxslərin xeyrinə keçirdiyini dərk edir, bunun əmlakın mülkiyyətçisinə maddi ziyan vuracağını qabaqcadan görür və belə nəticənin baş verməsini arzu edir. Bu növ talama cinayətlərində qəsdin əqli ünsürü subyektin əməlin obyektiv cəhətinin faktik hallarını dərk etməsini əhatə edir. İddiaçı ədəbiyyatlarda quldurluq cinayətində şəxsiyyətin toxunulmazlığına fiziki zərərin vurulmasına psixi münasibətin yalnız birbaşa qəsd ilə deyil, dolayı qəsd ilə, hətta ehtiyatsızlıqdan da mümkün ola bilməsinə dair bəzi müəlliflər tərəfindən irəli sürülmüş mövqelər ilə razılaşırmır və bunu quldurluq cinayətində fəal, məqsədyönlü və zorakı hərəkətlər şəklində ifadə olunan basqın elementinin xarakterik əlamət kimi çıxış etməsi ilə əsaslandırır.

Təqsirdən başqa motiv və məqsəd də cinayətin subyektiv cəhətinə daxildir. CM-nin 181.1-ci maddəsində quldurluq cinayətinin məqsədi (özgənin əmlakını ələ keçirmə) bilavasitə təsbit olunmuşdur. Zor tətbiq etməklə törədilən talama əməllərinin subyektiv cəhətinin daha bir zəruri əlaməti tamah məqsədi sayılır. Tamah məqsədi təqsirkarın yalnız özünün deyil, həm də maddi vəziyyətlərində dəyişiklik yaratmaq arzusunda olduğu digər şəxslərin mənafeyi naminə cinayətin törədilməsini nəzərdə tutur. Məhkəmə-istintaq təcrübəsinə talama əməlinin təqsirkarın öz mənafeyi üçün deyil, başqa şəxslərin maddi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq və ya müəyyən maddi öhdəliklərdən (borclardan) azad etmək məqsədi ilə törədilməsinə dair çoxsaylı faktların məlum olduğu qeyd edilir.

Azərbaycan Respublikası CM-nin 20.2-ci maddəsinə əsasən soyğunçuluq, quldurluq, hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinə görə məsuliyyət on dörd yaşdan yaranır. Bu əməllərə görə cinayət məsuliyyətinə

cəlb etməyə imkan verən yaş həddinin 14 yaşın tamam olmasından müəyyən edilməsi, həm bu cinayətlərin həyata keçirilməsi üsullarının yüksək ictimai-təhlükəliyə malik olmaları, həm də talamanın bu üsullarının əqli və fiziki cəhətdən 14 yaşlı şəxslər tərəfindən həyata keçirilməsinin mümkün olması ilə əsaslandırılır.

İkinci fəslin sonuncu yarımfəslisi **“Zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama əməllərinin oxşar cinayətlər ilə müqayisəli təhlili”** adlanır. Burada qeyd olunan əməllə digər oxşar cinayət əməllərlə müqayisəli təhlili aparılır. Qeyd olunur ki, quldurluq cinayəti hücumla məruz şalmış şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılığın tətbiq edildiyi və ya belə zorakılığın tətbiq ediləcəyi hədəsinin olduğu andan başa çatmış sayılır. Burada cinayətin başa çatmış sayılması üçün əmlakın faktik olaraq ələ keçirilməsi tələb olunmur. Quldurluq cinayəti zorakı soyğunçuluq əməlindən həm bu əlamətə, həm də insanların həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olan zorakılığın tətbiq edilməsi əlamətinə görə fərqlənir. CM-nin 182.1-ci maddəsində hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayəti zərərçəkmiş şəxsin və ya onun yaxın qohumlarının şəxsiyyəti üzərində zor göstərmə, onların haqqında rüsvayedicilik məlumatlar yayma və ya onların əmlakını tələf etmə hədəsi ilə özgənin əmlakını və ya əmlaka olan hüququnu və ya əmlak xarakteri daşıyan digər hərəkətlər etməsini tələb etmə məzmununda müəyyən edilmişdir. Cinayət tərkibinin bu məzmunu onu talamanın qanunvericiliklə müəyyən olunmuş quldurluq və zorakı soyğunçuluq formalarına yaxınlaşdırır. Lakin hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətinin predmet dairəsi daha genişdir. Bura əmlak, əmlaka olan hüquqlar ilə yanaşı, əmlak xarakteri daşıyan digər hərəkətlər də daxildir. Soyğunçuluq və quldurluq cinayətlərində zorakılığın tətbiq edilməsi təqsirkarın əmlakı ələ keçirməsinə xidmət edirsə, hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətində bu, zərərçəkmiş şəxs tərəfindən əmlakın təqsirkara verilməsini təmin etmə vasitəsi kimi çıxış edir. Lakin hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayəti kimi, quldurluq cinayəti də kəskin tərkiblikdir. Soyğunçuluq və quldurluq cinayətlərində özgə əmlakının ələ keçirilməsi hədə ilə eyni vaxtda və ya ondan dərhal sonra baş verirsə, hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətində təqsirkarın məqsədi özgə əmlakını və ya əmlakına olan hüququ gələcək zamanda ələ keçirmək xarakterini daşıyır. Təqsirkar özgə əmlakını hədə-qorxu ilə tələb edərkən faktiki olaraq zor tətbiq edirsə, onun əməli zorakılığın nəticəsindən asılı olaraq CM-nin 182.2.3-cü və ya 182.3.3-cü maddəsi ilə tövsif olunur. Zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama

əməlləri içərisində quldurluq cinayəti banditizm cinayəti ilə də qarışdırılmalıdır. Bu, hər iki maddənin dispozisiyasında “basqın” ifadəsindən istifadə edilməsi ilə bağlıdır. Basqın dedikdə, adətən, zor tətbiq edilməsi və ya zor tətbiq edilməsi ilə müşayiət olunan qəflət və intensiv hərəkətlər başa düşülür. “Banditizm işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 7 iyul 1996-cı il tarixli Qərarının 9-cu bəndinə əsasən zərərçəkmiş üzərində zor tətbiq etməklə cinayətkar nəticənin əldə edilməsi və ya dərhal zor tətbiq edilməsi üçün real təhlükə yaratmağa yönəldilmiş hərəkətlər basqın kimi qiymətləndirilir. İşdə banditizm və quldurluq cinayətlərinin bir sıra əlamətlər üzrə fərqləndiyi qeyd edilir. Lakin əsas fərq kimi banditizm cinayətinin basqın etmək məqsədi ilə, quldurluq cinayətinin isə özgə əmlakını ələ keçirmə məqsədi ilə törədildiyi göstərilir.

Dissertasiyanın üçüncü fəslə **“Azərbaycan Respublikasının istintaq və məhkəmə təcrübəsində zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərinin tövsifi problemləri”** adlanır və üç yarımfəsildən ibarətdir.

Birinci yarımfəsil **“Zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talamaya görə məsuliyyət nəzərdə cinayət-hüquqi normaların əsas tərkiblərinin tövsifi məsələləri”** adlanır. Burada məhkəmə təcrübəsinin materialları arasında zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talamaya görə məsuliyyət nəzərdə cinayət-hüquqi normaların əsas tərkiblərinin tövsifi məsələləri araşdırılır. Zərərçəkmiş şəxsin orqanizminə əmlakı talamaq məqsədi ilə zor tətbiq etmədən güclü təsir edən maddələrin daxil edilməsi əməllərinin, basqın elementinin mövcud olmaması əlamətinə görə, quldurluq cinayəti kimi tövsif edilməsinin düzgün olmadığı göstərilir. CM-nin 181-ci maddəsində quldurluq cinayətinin əsas tərkibinin obyektiv əlamətlərinin təsvirinin, bəzi tövsifedici əlamətlərin məzmununun tam şəkildə açıqlanmadığı müəyyən edilir ki, bu da bəhs edilən cinayətlərin tövsifi zamanı müəyyən problemlər yaradır. Məhkəmə və istintaq orqanlarında quldurluq cinayətinin törədilmə üsulu, predmeti, məqsədi və s. ilə bağlı vahid təfsirin olmadığı müəyyən edilir. “Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 3 mart 2005-ci il tarixli 1 sayılı Qərarı bu məsələlərə müəyyən dərəcədə kömək etsə də, bəzi məsələlərdə Ali Məhkəmənin mövqeyi tam aydın deyildir. Zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama əməllərində tamah, zor elementlərinin mövcudluğu həm

obyektiv, həm də subyektiv cəhətdən bu cinayətlərin bir-birindən və oxşar cinayət tərkiblərindən fərqləndirilməsində çətinliklər yaradır və cinayətlərin tövsifində səhvlərə yol verilməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də bu növ cinayətlərin bir-birindən fərqləndirilməsi zamanı qəsdin obyekt, predmeti, zorakılığın xarakteri, tətbiq edildiyi vaxt, yer, şərait və məqsəd kimi meyarlardan istifadəyə üstünlük verilməsi məqsədəuyğun sayılır.

İkinci yarımfəsil **“Zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama cinayətlərində məsuliyyəti ağırlaşdıran halların tövsifi məsələləri”** adlanır. Azərbaycan Respublikası CM-nin 180.2.4-cü maddəsində insanların həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə törədilən soyğunçuluq, yəni zorakı soyğunçuluq əməli bu cinayətin əsas tərkibinin məsuliyyəti ağırlaşdıran hallarından biri sayılır. CM-nin 181.2-ci maddəsində quldurluq cinayətinin aşağıda göstərilən məsuliyyəti ağırlaşdıran halları nəzərdə tutulmuşdur: 1) qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə; 2) təkrar törədildikdə; 3) yaşayış sahəsinə, habelə binaya, anbara və ya başqa saxlanma yerlərinə qanunsuz olaraq girməklə törədildikdə; 4) zərərçəkmiş şəxsə xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə; 5) silah və ya silah qismində istifadə edilən əşyalar tətbiq edilməklə törədildikdə. Məhkəmə-istintaq təcrübəsinin materialları əsasında bu növ cinayətlərin tövsifi məsələləri araşdırılır, tövsifdə yol verilən səhvlər müəyyən edilir. Qrup halında zor tətbiq etməklə özgə əmlakının talanması cinayətlərinin törədilməsində bilavasitə iştirak etməyən təşkilatçıların, təhrikçilərin və ya köməkçilərin əməllərinin birgə icraçı kimi tövsif olunması, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən zor tətbiq etməklə törədilən özgə əmlakının talanması cinayətlərinin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilən bu növ cinayətlər ilə qarışdırılmasına hallarına rast gəlinir. Silah və ya silah qismində istifadə edilən əşyalar tətbiq edilməklə törədilən talama cinayətlərinin məcmu qaydada tövsif edilib edilməməsi ilə də bağlı səhvlərə yol verildiyi müəyyən edilir. Bəhs edilən cinayətlərin tövsifində Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 3 mart 2005-ci il tarixli 1 nömrəli qərarının əhəmiyyətli rol oynadığı xüsusi olaraq vurğulanır. Bununla belə, həmin qərara talama cinayətlərinin düzgün tövsifi üçün əhəmiyyətli olan bir sıra əlamətlərin (məsələn, basqın, hücum, hədə-qorxu, zor tətbiq etmə, əmlakı ələ keçirmə və s.) izahını nəzərdə tutan əlavələrin edilməsi təklif edilir.

Üçüncü yarımfəsil **“Zor tətbiq etməklə özgə əmlakını talama**

cinayətlərində məsuliyyəti xüsusilə ağırlaşdıran halların tövsifi məsələləri” adlanır. CM-nin 181.3-cü maddəsində quldurluq cinayətinin aşağıda göstərilən məsuliyyəti xüsusilə ağırlaşdıran halları nəzərdə tutulmuşdur: 1) mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə; 2) külli miqdarda əmlak əldə etmək məqsədi ilə törədildikdə; 3) zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurulmaqla törədildikdə; 4) əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum edilmiş şəxs tərəfindən törədildikdə. Burada da məhkəmə-istintaq təcrübəsinin materialları əsasında bu növ cinayətlərin tövsifi məsələləri araşdırılır, tövsifdə yol verilən səhvlər müəyyən edilir. CM-nin 180.3.3, 181.3.4-cü və 182.3.4-cü maddələrində müvafiq olaraq soyğunçuluq, quldurluq və hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinin xüsusilə tövsifedici əlaməti qismində təsbit olunmuş əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum edilmiş şəxs tərəfindən törədilməsi əlamətinin məsuliyyəti xüsusilə ağırlaşdıran hal qismində deyil, məsuliyyəti ağırlaşdıran hal qismində nəzərdə tutulması məqsədəuyğun sayılır. Bu zaman şəxsin törətmiş olduğu cinayətə görə mühakimə edildiyinin və cəzasını faktik olaraq çəkməsinin nəzərə alınmasının vacib olduğu qeyd edilir. Odur ki, həmin əlamətin CM-nin 180.2.3, 181.2.3, 182.2.3-cü maddələrində yerləşdirilməsi, CM-nin 180.2.3, 181.2.3, 182.2.3-cü maddələrinin hazırkı redaksiyalarında təsbit olunmuş əlamətlərin isə (yaşayış sahəsinə, habelə binaya, anbara və ya başqa saxlanc yerlərinə qanunsuz olaraq girməklə törədildikdə; zor tətbiq etmə ilə törədildikdə) 180.2, 181.2, 182.2-ci maddələrin sıra ardıcılığı üzrə gələn hissələrində yerləşdirilməsi təklif edilir.

Dissertasiya işinin **nəticə** hissəsində tədqiqat zamanı əldə olunmuş elmi nəticələr, cinayət hüququ nəzəriyyəsini yeni elmi müddəalar ilə zənginləşdirə bilən müddəalar, qanunvericiliyin və məhkəmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş təkliflər yığcam şəkildə verilmişdir.

Dissertasiya tədqiqatı ilə əlaqədar müəllif tərəfindən aşağıdakı elmi əsərlər çap edilmişdir:

1. Cinayətin tövsifinin qısa ümumi xarakteristikası // Nəqliyyat hüququ. Elmi-nəzəri, təcrübi jurnal, Bakı, 2014, № 2, s.180-186

2. Zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama əməllərinin anlayışı // Bakı Dövlət Universitetinin xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası 2014, № 1, s.38-44

3. Хищение чужого имущества с применением насилия // Труд

и социальные отношения Наука практика образование, 2014, № 6 (120), s. 123-127

4. Zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talamanın cinayət-hüquqi cəhətləri // “Qanun” elmi hüquq jurnalı, Bakı, 2015, № 01 (243), s. 78-82

5. Həyat və səhhət üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama // “Qanun” elmi hüquq jurnalı, Bakı, 2015, № 02 (244), s. 82-86

6. Zor tətbiq etməklə özgənin əmlakını talama əməllərinin xarakteristikası / Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX Respublika Elmi Konfransının materialları, Bakı 2015, II cild, s. 124-125

РЕЗЮМЕ

Диссертация А.И.Алиевой на тему: «Вопросы квалификации хищения чужого имущества с применением насилия», представленная на соискание ученой степени доктора философии по праву, по специальности 5611.01 – «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право», является самостоятельной и завершенной научно-исследовательской работой, обладающей научной новизной.

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, охватывающих 8 параграфов, заключения, списка используемой литературы. Во введении диссертации обосновывается актуальность темы исследования, определяются степень научной разработанности данной проблемы в теории уголовного права, объект и предмет, цель и задачи исследования, его методологические, нормативные и эмпирические основания и методы, научная новизна, положения, выносимые на защиту, а также сведения о теоретической и практической значимости результатов исследования, их апробации и структура работы.

Первая глава диссертации под названием «Общая правовая характеристика хищения чужого имущества с применением насилия в Азербайджанской Республике», состоит из двух параграфов. В первом параграфе рассматриваются вопросы регулирования ответственности за хищения чужого имущества с применением насилия в уголовном законодательстве Азербайджанской Республики. Во втором параграфе проводится обзор понятий насилия, хищения и квалификации преступлений в уголовном праве.

Вторая глава диссертации, которая называется «Правовое регулирование ответственности за хищения чужого имущества с применением насилия в Азербайджанской Республике», состоит из трех параграфов. В ней исследуются объективные и субъективные признаки хищения чужого имущества с применением насилия, проводится сравнительный анализ схожих преступлений с деяниями, относящимися к хищениям чужого имущества с применением насилия.

Третья глава диссертации называется «Проблемы квалификации хищения чужого имущества с применением насилия в следственно-судебной практике Азербайджанской Республики» и состоит из трех параграфов. В первом параграфе исследуются вопросы квалификации основных составов уголовно-правовых норм, предусматривающих ответственность за хищения чужого имущества с применением насилия. Во втором и третьих параграфах рассматриваются вопросы квалификации обстоятельств, отягчающих и особо отягчающих ответственность за хищения чужого имущества с применением насилия.

В заключении диссертационной работы подведены научные итоги, в обобщенном виде сформулированы предложения и рекомендации, направленные на совершенствование законодательства и практики его применения.

SUMMARY

The dissertation presented by A.I.Aliyeva on "Problems classification of crimes theft of other's property with violence" for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy on specialty 5611.01 – "Criminal Law; Execution law of punishment" is an independent and completed research work possessing novelty.

The dissertation consists of introduction, three chapters including eight paragraphs, the results and the list of used literature, which covers the main content of the research.

In the introductory part of the dissertation the relevance of the research is substantiated, the degree of scientific development of the problem, the purpose and objectives of the research, the subject, object, methodology, scientific novelty, theoretical and practical significance, defensive provisions, as well as information on the results of the research.

The first chapter of the dissertation is called "The general legal characteristic of the crime of robbery of another's property in the Republic of Azerbaijan" and consists of two paragraphs. In the first paragraph, the issues of regulating the responsibility for plunders of another persons property by applying force in the history of the criminal legislation of the Republic of Azerbaijan, and the general characteristic of the concept of violence, plunder and recommendation in the criminal law in the second paragraph were investigated.

The second chapter of the dissertation is called "Legal regulation of responsibility for crimes on plunders of another persons property by applying force in the Republic of Azerbaijan" and consists of three paragraphs. In the first paragraph, the objective signs of the criminal composition on plunders of another persons property by applying force, and the subjective signs of those criminal elements were analyzed in the second paragraph. Comparative analysis of the act of plunders of another persons property by applying force in the third paragraph has been carried out with similar crimes.

The last chapter - the third chapter of the dissertation is called "Classification problems of crime on plunders of another persons property by applying force in the investigation and judicial practice of the Republic of Azerbaijan" and consists of three paragraphs. It was dedicated to the classification issues to the main components of the criminal law norms are considered responsibility for crimes on plunders of another persons property by applying force in the first paragraph, to the circumstances which aggravated the responsibility for crimes on plunders of another persons property by applying force in of the second paragraph, and the especially aggravated circumstances of the responsibility for crimes on plunders of another persons property by applying force of in the third paragraph.

The conclusion of the dissertation were summarized and the main ideas of the research were summarized and a number of recommendations and suggestions were proposed for the successful fight against this kind of crime.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

АЙГЮН ИЛЪЯС КЫЗЫ АЛИЕВА

**ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИИ
ХИЩЕНИЯ ЧУЖОГО ИМУЩЕСТВА
С ПРИМЕНЕНИЕМ НАСИЛИЯ**

Специальность: 5611.01 – «Уголовное право и криминология;
уголовно-исполнительное право»

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой
степени доктора философии по праву

БАКУ – 2017